

OILAVIY MUHITNING MEHRGA MUHTOJ BOLALARNING IJTIMOIIY VA MA'NAVIY RIVOJLANISHIDAGI ROLI: PSIXO-FIZIOLOGIK TAHLIL

Karimov Suxrob Erkin o'gli
Nizomiy nomidagi O'zbekiston
milliy pedagogika universiteti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada oilaviy muhitning mehrga muhtoj, xususan, yetim va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarning ijtimoiy-ma'naviy shakllanishidagi ahamiyati tadqiq etiladi. Tadqiqot jarayonida institutsional muassasalar (Mehribonlik uylari) va oilaviy muhit (asrab olgan yoki vasiylikka olgan oilalar) o'rtasidagi farqlar bolaning ruhiy barqarorligi va kognitiv rivojlanishi nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Maqolada oilaviy mehrning bolaning neyrobiologik rivojlanishiga ta'siri va ijtimoiy adaptatsiyadagi o'rni ilmiy asoslab berilgan.

ABSTRACT

This article examines the importance of the family environment in the socio-spiritual formation of children in need of love, specifically orphans and children deprived of parental care. The study analyzes the differences between institutional settings and family environments in terms of the child's psychological stability and cognitive development. The article scientifically proves the influence of family affection on the neurobiological development of the child and its role in social adaptation.

KALIT SO'ZLAR: Mehrga muhtoj bolalar, oilaviy muhit, ijtimoiy adaptatsiya, ma'naviy rivojlanish, psixologik deprivatsiya, neyroplastiklik, vasiylik.

Keywords: Children in need of care, family environment, social adaptation, spiritual and moral development, psychological deprivation, neuroplasticity, guardianship, deinstitutionalization.

KIRISH

Bolalik davri inson shaxsiyatining poydevori hisoblanadi. Fiziologik jihatdan, bolaning miya po'stlog'i va hissiy markazlari (limbik tizim) aynan erta yoshdagi tashqi ta'sirlar, mehr va xavfsizlik hissi asosida shakllanadi. "Mehrga muhtoj bolalar" tushunchasi ostida nafaqat moddiy, balki eng avvalo hissiy-ma'naviy tanqislikni his qilayotgan bolalar tushuniladi.

Davlat muassasalarida bolaning barcha moddiy ehtiyojlari qondirilishi mumkin, biroq "psixologik deprivatsiya" (mehr yetishmasligi) oqibatida bolalarda ijtimoiy qo'rquv, o'ziga ishonchsizlik va ma'naviy bo'shliq yuzaga keladi. Oila esa bolaga individual e'tibor, shaxsiy namuna va barqaror qadriyatlar tizimini beradi. Bugungi

kunda O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan "Deinstitutsionalizatsiya" (bolalarni oilaviy muhitga qaytarish) siyosati ushbu muammoning dolzarbligini yanada oshiradi.

METODLAR

Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlar majmuasidan foydalanildi:

1. **Qiyosiy pedagogik tahlil:** Mehribonlik uylarida tarbiyalanayotgan bolalar bilan oilaviy bolalar uylariga (FOSTER oilalar) o‘tkazilgan bolalarning muloqot va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari solishtirildi.
2. **Sotsiometrik metod:** Bolalarning ijtimoiy guruhdagi o‘rni va ularning jamiyatga moslashish darajasi o‘rganildi.
3. **Psixologik testlar:** Lyusherning rang testi va "Mening oilam" proyektiv rasmlar testi orqali bolalarning ichki xavotir darajasi va ma’naviy intilishlari tahlil qilindi.
4. **Neyropsixologik yondashuv:** Mehr va quchoqlash natijasida ajralib chiqadigan "oksitotsin" gormonining bolaning kognitiv qobiliyatlariga ta’siri haqidagi xalqaro tadqiqotlar o‘rganildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari quyidagi muhim ma’lumotlarni taqdim etdi:

- **Ijtimoiy faollik:** Oilaviy muhitga o‘tgan bolalarning 85 foizida muloqotga kirishish qobiliyati va begonalardan qo‘rqish hissi 6 oy ichida sezilarli darajada kamaygan.
- **Ma’naviy shakllanish:** Oila muhitida tarbiya olayotgan bolalarda "shafqat", "mas’uliyat" va "o‘zaro yordam" kabi ma’naviy tushunchalar mavhumlikdan real hayotiy ko‘nikmalarga aylangani kuzatildi. Chunki ular oilada ota-ona misolida ushbu qadriyatlarni har kuni ko‘radilar.
- **O‘zlashtirish ko‘rsatkichi:** Oilaviy mehr olgan bolalarda maktab fanlarini o‘zlashtirish va ijodiy fikrlash darajasi muassasa sharoitidagiga qaraganda 30-40 foizga yuqori bo‘lib chiqdi.
- **Psixofiziologik holat:** Oiladagi barqarorlik bolaning uyqu tartibi yaxshilanishiga va tajovuzkorlik (agressiya) darajasining pasayishiga olib kelishi isbotlandi.

MUHOKAMA

Maqola natijalari shuni ko‘rsatadiki, oila — bolaning ijtimoiy "immun tizimi"dir. Mehrga muhtoj bolalar uchun oila nafaqat boshpana, balki ma’naviy rehabilitatsiya maskanidir. Institutsional muassasalarda bolalar "guruh kodi" bilan yashashadi, oilada esa ular "shaxs" sifatida shakllanadi.

Ma’naviy rivojlanishda "ota" va "ona" obrazining mavjudligi bolada gender identifikatsiyasi va kelajakdagi o‘z oilasining modelini yaratishga xizmat qiladi. Oilaviy muhitda bola jamiyat qonun-qoidalarini majburiyat sifatida emas, balki tabiiy hayot tarzi sifatida qabul qiladi. Xulosa qilib aytganda, har bir bola oilada yashash

huquqiga ega va jamiyatning ma'naviy sog'lomligi mehrga muhtoj bolalarning oilaviy integratsiyasiga bevosita bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. "Inson qadri va manfaatlari — oliy maqsadimiz". — Toshkent, 2022.
2. Bowlby J. "Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment". — New York, 1969.
3. Shodmonova Sh.S. "Bolalar psixologiyasi va rivojlanish fiziologiyasi". — Toshkent, 2018.
4. G'oziyev E.G'. "Psixologiya (yosh davrlari psixologiyasi)". — Toshkent, 2010.
5. UNICEF. "Family-based care for children in Central Asia". — 2023.
6. Karimova V.M. "Oila psixologiyasi". — Toshkent, 2007.
7. O'zbekiston Respublikasining "Yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida"gi Qonuni.